

BUDİN PAŞALARININ MACAR DİLİNİ KULLANIMI

Yasemin Altaylı*

Özet

Budin Paşaları, Arslan Paşa'dan sonra diplomatik alanda Lâtinçe yerine Macarca kullanmaya başladılar ve Macarca onların döneminde diplomatik bir dil oldu. Çalışmamızda Budin Paşalarının 1553-1578 yılları arasında yaptıkları Macarca yazışmaları inceledik. Osmanlı-Macar tarihi ve Macar dil tarihi açısından 1. derecede önemli kaynak niteliğinde olan bu mektuplar 16. yüzyıl Macarcası ile yazılmıştır. Mühürlü ve resmi olan bu belgeler orijinal halde 1915 yılında Macar Bilimler Akademisi tarafından yayınlanmıştır.

Anahtar sözcükler: Budin, Budapeşte, Macarca mektuplar, Budin paşaları, Arslan, diplomatik, beylerbeyi, Viyana.

Abstract

Hungarian Language Policy of Pashas of Buda

In diplomatic communication, after the Arslan Pasha, the Pashas of Buda (Budapest) started using Hungarian instead of Latin and Hungarian became one of the diplomatic languages in their period. In this study we analysed the letters of Pashas of Buda between the years 1553-1578. These letters which should be seen as the first hand data source of Ottoman-Hungarian history and Hungarian language history, are reliable and valuable documents written in 16th century. These sealed official documents are published by Academy of Hungarian Sciences in 1915.

Key words: Buda, Budapest, Hungarian letters, Pashas of Buda, Arslan, diplomatic, beglerbeg, Vienna.

---

* Araş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Hungaroloji Anabilim Dalı.

1. Budin Paşaları

Osmanlı İmparatorluğu'nun Budin'i ilhak etmesinin ve 1541 yılında 12 Sancaklık Budin Vilâyetini kurmasının ardından buraya atanan Budin paşaları, Osmanlı-Macar siyasi, sosyal ve ekonomik hayatında büyük rol oynayarak bölge coğrafyasının kaderini tayin etmişlerdir.

Budin'e atanan ilk beylerbeyi Süleyman Paşa (1541-1542) olup, son Budin paşası Abdurrahman Abdi Paşa'ya (1684-1686) kadar Osmanlı, Budin'e yaklaşık 65 beylerbeyi tayin etmiştir. 16. yüzyılın ortalarında kendilerine vezir unvanı verilmeyen ve divan paşalarından sayılmayan Budin beylerbeyleri, Osmanlı-Macar-Avusturya siyasetinin gelişmelerine paralel olarak yüzyılın sonlarına doğru vezirlik payesi ve ayrıca yanlarına ayrı divan almayı başarmışlardır (Takáts,1970:16).

Paşalar atandıkları tarihten itibaren Budin'i ve Osmanlı hakimiyetindeki Macar topraklarını Türk kültür izleriyle donatmışlar; bu bölgelerin ekonomik olarak kalkınmasına gayret etmişlerdir. Osmanlı'ya bağlı bölgelerde çeşitli imar hareketlerinde bulunarak Macaristan'da bugün de görebileceğimiz pek çok eser bırakmışlardır.

Budin paşalarının büyük bölümü uç hayatını bilen, gençlik yıllarından itibaren savaş meydanlarında yerini alan ve diplomasiden anlayan tecrübeli kimselerdi. Zira Osmanlı-Macar-Avusturya siyaseti bu merkez aracılığıyla yönetiliyordu ve bu makama oturacak beylerbeyi aralıksız devam eden çatışmalarla, Viyana ve Erdel'le meşgul olmak zorundaydı. Meselelerde öncelikle Sultanı, ardından Divanı, Viyana'yı ve Macarları memnun etmeliydi. Dolayısıyla paşaların bölgenin içinde bulunduğu durumu, ülkelerin gelenek ve göreneklerini de iyi bilmesi şarttı. Paşalar, ülkeler arasındaki sorunları halletmek için gerektiğinde hoşgörülü ve arabulucu, gerektiğinde de son derece otoriter olabiliyorlardı. Zira yaptıkları en ufak bir hata canlarına mal olabilirdi. Bu makama oturmuş pek çok paşa yaptıkları ufak hatalar bahane edilerek Bâb-ı Âlî'yi ve divan paşalarını memnun edemediklerinden dolayı kolayca idam edilmişlerdi.

Paşalar idare bölgelerindeki halkın güvenliğini sağlarlar ve onların ekonomik olarak kalkınmalarına büyük önem verirlerdi. Halka zarar veren yahut haklarında şikayet olunan her kişiyi, rütbeli üst sınıf kimseler de olsalar cezalandırmışlardır. Bu çeşit kimseler makamlarında tutulmayarak Budin'den uzaklaştırılmış; halkın ve devletin huzurunu bozacak kişilere nüfuz verilmemeye gayret edilmiştir.

Budin ve civarında güvenlik belki de en önemli konuydu. Güvenliğin sağlanması beraberinde ekonominin de gelişimini sağlıyor, ekonomi geliştikçe halk refaha eriyor, İstanbul'a mali yükte bulunulmuyordu. Nitekim Osmanlı hakimiyetinin ardından Macaristan'da ticari hayat hızla gelişmeye başlamıştı. Paşalar ülkeye yabancı tüccarların gelmesi için ellerinden geleni

yapıyorlardı. Yabancı tüccarlar Budin idare alanında kendilerini güvende hissederek rahatça dolaşabiliyorlardı.

Halk dini konularda da serbest bırakılmıştı. Müslüman olmayan topluluklara ibadet özgürlüğü tanınmıştı. Oysa o dönem Viyana katı bir Katolikleştirme politikası izliyor, siyasi çıkarları gereği Katolik mezhebine bağlı Macar beylerini destekleyerek onlara her türlü imkanı sağlıyordu. Diğer mezheplere karşı ise oldukça sert bir tutum takınmıştı. Almanlaştırma politikasının tam anlamıyla başarıya ulaşması için Macarları da Katolik olmaları konusunda baskı altında tutuyordu. Viyana politikalarını takip eden Katolik Macar beyleri Viyana sayesinde kendilerine büyük güç, para, toprak ve dolayısıyla nüfuz sağlamışlardı. Elde ettikleri bu mülkleri ve nüfuzlarını korumak için de Viyana ile genelde ortak hareket ederek güçlerini daha da artırma yoluna gitmişlerdi.

Osmanlılar Viyana'nın bu Almanlaştırma ve Katolik yanlısı politikasına, Protestan yanlısı politikayla karşılık veriyordu. Osmanlı'nın Macaristan'da hakimiyet tesisine başladığı 1540 yılında Macar kasaba ve köyleri reformasyona katıldılar; 1522-1566 yılları arasında ise Lutherçiliğin yanı sıra Protestanlığın bir şekli olan Kalvincilik de Macaristan'da etkili olmaya başlamıştı (Çoban, 1997: 101). Bir Hıristiyan mezhebi olan Protestanlık en fazla Osmanlı'dan destek buluyor, bu mezhebe mensup kişilere her türlü müsamaha gösteriliyordu. Bu hususlar paşaların yazışmalarına dahi yansımıştı.

2. Budin Paşalarının Macar Dilini Teşviki

Budin paşalarının yaptıkları en önemli icraatlardan biri de Macar dili kullanımını teşvik etmek ve bu konuda halka geniş özgürlük tanımak olmuştur. 1541-1554 yılları arasında Lâtince yazışan Paşalar, 1554-1565 yılları arasında yazışmalarını Lâtince-Macarca olmak üzere karışık şekilde yapıyorlardı. Ancak 16. yüzyılın ortalarından itibaren Arslan Paşa'nın (1565-1566) etkisiyle yazışmalarda Macarca kullanılmaya başlandı ve böylece resmi yazışmalarda Macarca Lâtinceyi ikinci plana itti. O dönem Macaristan'da resmi dil Lâtince idi. Halk resmi yazışmaları için gereken evrakı *notarius* denilen adli katiplere yazdırıyordu. Halkın konuştuğu Macarcanın resmi işlerde kullanılmaması ve Lâtince dayatması halka eziyet halini almıştı. Ancak Arslan Paşa'dan sonra güdülen Lâtince politikası yerine Macarca kullanımının artırılması politikası sonucunda kısa zamanda idari işlerde, mahkeme ve vergi işlerinde, haberleşmede Macarca kullanımı hızlandı. Resmi alanda Macarcanın bu kadar hızlı yayılması nedeniyle Macarca bilen kamu görevlisi ihtiyacı da arttı. Bu topraklara artık Macarca bilen tahsildarlar, kadılar, katipler ve tercümanlar gerekiyordu ve kısa zamanda bu ihtiyaçlar karşılandı.

16. yüzyılın ortalarından itibaren Macarca artık diplomatik bir dil olmuştu. Budin paşaları artık Viyana Harp Meclisi üyeleriyle Macarca yazıyordu. Hatta onlardan Macarca bilen katip ve tercümanlar dahi isteniyordu. Viyana ise esasında bu durumdan çok rahatsızdı, ancak paşaların Macarca kullanımındaki kararlılığı nedeniyle Macar kalem odaları kurmak zorunda kalmıştı. Kanaatimize göre Viyana bu dil bilinci gelişiminin kendi politikalarına zarar vereceğini seziyor, Macar milli şuurunun bu bilinçle ateşlenebileceğinden endişe ediyordu. Bu nedenle başlangıçtan bu yana Viyana, paşalarla Almanca yazışmayı istemiş; bu bilincin önünü kesmeyi ve kendilerine karşı ileride oluşabilecek aleyhtar faaliyetleri daha başlamadan önlemeyi hedeflemişti. Ancak paşalar Viyana'nın bu amaçla yazdıkları Almanca mektuplara cevap vermeyerek bu politikanın çoktan önüne geçmişlerdi.

Macarcanın o dönem diplomatik bir dil olmasında en çok rol oynayan Budin beylerbeyi Arslan Paşa'nın Arşidük Maximilien'e gönderdiği bir mektup Budin paşalarının Macarca kullanımını teşviki politikasını açık bir şekilde göstermektedir. Arslan Paşa 26 Ekim 1565 tarihli mektubunda şunları yazmıştır :

"...ayrıca zatıalınızden bana mektup yazılacağı vakit Macarca yazılmasını rica ederim. Çünkü katip yazısını iyi bilenlerin sayısı çok azdır ve bazen mektuplarınızı güçlkle açıklattırabiliyorum. Zatıalınızden bu konulara cevap bekliyorum. Tanrı size uzun ömürler versin. 26 Ekim 1565'te Peste'den gönderilmiştir." (Takáts, Eckhart ve Szekfü, 1915: 17).¹

Viyana'nın Macar dilinin gelişmesinden duyduğu kaygı yersiz de değildi. Yıllardır baskı altında tutulan ve resmi işlerde kendi dillerini kullanmaları engellenen Macarlar zamanla bu durumun farkına varabilir; hatta – bir millet için birliği sağlayan unsurlardan biri de dil olduğundan – ileride kazanacakları dil bilincinin etkisiyle Viyana politikalarından uzaklaşabilirlerdi. Bu nedenle, en önemli politikası Macarların Almanlaştırılması olan Viyana, Macar dili kullanımının karşısındaydı.

Kuşkusuz Budin paşalarının da yazışmalarında Macarcayı kullanmasının belli politik sebepleri vardı. Macarca kullanımı sosyal ve idari yaşam için zaruri olsa da yine de bu zaruriyet Viyana ile Macarca yazışmayı yahut Macarcanın bu derece yayılmasını gerekli kılmıyordu. Konuya bu açıdan bakacak olursak, paşaların da tıpkı Viyana gibi birtakım politik hesaplar yaptıklarını düşünebiliriz. O dönem Viyana'nın lehine olan bir husus Osmanlı'nın zararınaydı. Viyana'nın, hedeflediği politikaları yerine getiremeyerek ileride zor bir duruma düşmesi ve Macarların düşmanlığını kazanması elbette Osmanlı'nın işine yarayacaktı. Osmanlılar Macarca

¹ 18 numaralı mektup. Arslan Paşa'dan Maximilien'a. 26 Ekim 1565. Viyana Saray ve Devlet Arşivi, Turcica.

kullanımının yaygınlaştırılması politikasıyla iki farklı açıdan başarı sağlıyorlardı: Hem Macarları Viyana'ya karşı kıskırtmış oluyorlar, hem de Macarcayı her alana yayarak onların sempatisini kazanıyorlardı. Bu açıdan "yazışmaların Macarca yapılması"nın Viyana'ya karşı izlenen bir Osmanlı siyaseti olduğu da düşünülebilir. Osmanlı'nın yazışmalarda Macarcayı kullanması Viyana'ya cephe almak anlamına geliyordu ve Macarları Almanlaştırmak gayesinde olan Viyana tabiatıyla bu uygulamaya karşı hasmane bir tutum sergiliyordu. Budin paşaları izledikleri bu yolla dil başta olmak üzere Macarlara her konuda geniş özgürlük verdikleri bilincini aşıyordu. Nitekim bu doğrudu da. Osmanlı, Viyana siyasetinin tersine Macarları dillerini de yok ederek asimile etme politikasına başvurmamış; bilakis Macarca kullanımını teşvik etmiştir. Zira esas hedef Viyana'dır ve kanaatimizce Macarca kullanımının hızlandırılması da Viyana'ya karşı Macarların taraf alınarak izlendiği bir politikadır. Ancak bahsettiğimiz bu politika Macarlara herkesten daha fazla yarar sağlamıştır. Dil haklarının tanınması ve gelişiminin sağlanması, Macar ulusal bilincinin uyanmasına ve Viyana politikalarından uzaklaşılmasına katkı sağlamıştır.

3. Budin Paşalarının Yazışmaları

Macarca artık diplomatik bir dil olmuştu. Budin beylerbeyleri başta olmak üzere Macar topraklarındaki Osmanlı ileri gelenleri katipler ve tercümanlar vasıtasıyla Viyana'ya ve muhataplarına Macarca sesleniyordu. Bununla ilgili sayısız mektup bulunmaktadır. Biz 1553-1578 yılları arasındaki dönemi esas alarak Budin paşalarının bu döneme ait yazışmalarından bahsetmek istiyoruz.

Bahsettiğimiz bu mektuplar şimdiye kadar ülkemizde araştırılmamış Macar dili ve tarihi açısından son derece önemli kaynaklardır. Sadece Sandór Takáts'ın *Rajzok a török világból* adlı eserinin Sadrettin Karatay tarafından yapılan *Macaristan Türk Aleminden Çizgiler* adlı Türkçe tercümesinde mektuplardan birkaçının bir iki cümleyle aktarıldığını görmekteyiz. İnceleyeceğimiz bu mektuplar 1553-1578 yılları arasındaki toplam 153 mektubu kapsamaktadır. Yazışmalar Kelemen Árhánda'nın Toygun Paşa'ya (1553-1556) gönderdiği 8 Haziran 1553 tarihli mektupla başlamakta ve Mustafa Paşa'nın (1566-1578) idamından sonra makama vekalet eden Ferhat Kahya'nın Arşidük Ernest'e gönderdiği 1 Aralık 1578 tarihli mektupla son bulmaktadır.

Mektuplarda Budin paşalarına "Macaristan'ın naipleri (yahut muhafızları, velileri)" denilmektedir. Sadece kendi seviyelerindeki beylerle yazışan paşalar orta sınıf beyleri kendilerine muhatap kabul etmemişler ve onlarla ilgili konularda kendileriyle aynı seviyedeki beylere yazmışlardır. Bu da o dönem paşaların derece ve mevkie verdiği önemi göstermektedir. Mektuplardaki hitap şekli de yine konum ve mevkie göre değişmektedir. Macar kralları ve onların vekilleri olan Arşidük Károly ve Ernest ile yapılan

yazışmalarda selamlamaya ve üsluba büyük önem gösterilirken, vekillerle aynı seviyede olmasına karşın resmi vekil olmayan diğer görevlilere ve kale komutanlarına daha basit ve sade bir şekilde hitap edilmiştir. Bu da vekillerin saygıyı kraldan aldıklarının bir göstergesidir. Ancak mektuplarda Macar kralıyla Budin paşasının konuşma tarzı genel olarak yazı ve üslup bakımından son derece kibar olsa da, kimi zaman mektuplarda geçen bazı ifadelerin son derece cüretkar olduğunu görmekteyiz. Bu da Osmanlı'nın o dönemdeki gücünü ve itibarını açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

İnceleyeceğimiz mektuplar arşivlerdeki belgelerin toplanmasıyla hazırlanan *A Budai Basák Magyar Nyelvű Levelezése* adlı kaynak eserde mevcut olan orijinal belgelerdir. Günümüz Macarcasından oldukça farklı olan 16. yüzyıl Macarcasıyla yazılmışlardır. Sándor Takáts, Ferencz Eckhart ve Gyula Szekfű tarafından arşivlerden toplanan bu mektuplar 1915 yılında Macar Bilimler Akademisi tarafından yayımlanmış ve araştırmacılarına ödül de kazandırmıştır.

Bu çalışmamızda esas aldığımız 153 mektubun 45'i Viyana Saray ve Devlet Arşivi'nde; 34'ü Macar Ulusal Kütüphanesi Elyazmaları ve Arşivi'nde; 6'sı İmparatorluk ve Kraliyet Saray ve Devlet Arşivi Hungarica serisinde; 3'ü Körmöczbánya Kraliyet Arşivi'nde; 8'i Ulusal Arşiv'de; 1'i Viyana Ortak Maliye Arşivi'nde yer almaktadır.

4.Mektupların Değerlendirilmesi

Mektupların giriş yahut selamlama ve tarihlendirme kısımlarının büyük bölümü Lâtince'dir. Arslan Paşa'dan sonra selamlama kısmındaki Lâtince etkisinin azaldığını, ancak tarihlendirmede büyük bir değişiklik olmadığını görürüz. Metin içinde az da olsa Lâtince kelimeye rastlanılmaktadır. Mektuplarda yer alan Lâtince selamlama ve tarihlendirmelere örnek olarak şunları verebiliriz:

“Illustris ac magnifice domine, et domine domine nobis gratiosissime, post salutem ac perpetui servitii nostri commendationem / Illustri ac magnifico domino, et domino domino Thwyghon passe Budensi, ac imperatoris Turcarum in Hungaria locumtenenti ect. domino nobis gracioso” (Takáts, v.d., 1915: 1).²

“Magnifice domine ac vicine honorande saluem: jam lingua hungarica / Magnifico domino Joanni Zamaria, oratori serenissimi regis Ferdinandi nobis honorando” (Takáts, v.d., 1915: 2-3).³

² 1 numaralı mektup. 1 Haziran 1553. Kelemen Árhándi'den Toygun Paşa'ya. Viyana Saray ve Devlet Arşivi, Turcica.

³ 2 numaralı mektup. 10 Haziran 1554. Toygun Paşa'dan János Malvezzi'ye. Viyana Saray ve Devlet Arşivi, Turcica.

“Fassiones waywodarum et mancipum qui hodie capti ceciderunt. Datum 7 hora vesperi”. (Takáts, v.d., 1915: 5).⁴

“Nos Aly passa potentissimi Imperatoris Turcarum locum tenens et beglerbegus budensis etc. Egregie Amice et wicine honorande post salutem et meorum comendationem etc. / Datum ex Buda 30 decembris Anno 1556 / Egregio wyro Krwsyt Regiae Maiestatis Capitaneo Sytua et Bakabana locumtenenti amico et wicino honorando” (Takáts, v.d., 1915: 9).⁵

“Datum Bude 26 die Maj Anno 1565” (Takáts, v.d., 1915: 14).⁶

“Nos Roslan passa locumtenens imperatoris Turcharum in regno Hungariæ Budæ / Sacre regie Maiestati, Maximiliano regi Hungarie Bohemie Austrie domino et tanquam vicino nostro honorandissimo” (Takáts, v.d., 1915: 15-16).⁷

“Datum Budæ 3. die Junni anno domini 1567” (Takáts, v.d., 1915: 27).⁸

“Exemplum litterarum potentissimi imperatoris ad Beglerbegum Budensem 10. Juny ad oppidum Des per hominem Coronensem allatarum 1572 / Numerus possessionum mandato imperatoris Turcarum remittendarum...” (Takáts, v.d., 1915: 51-52).⁹

Datum Budæ 30 die Junii 1575 (Takáts, v.d., 1915: 79)¹⁰

Datum budæ 26 die february a. 1576 (Takáts, v.d., 1915: 84)¹¹

Date budæ 3 die Apryllis 76 (Takáts, v.d., 1915: 89)¹²

Datüm budæ 23 die Apryllis 1576 (Takáts, v.d., 1915: 97)¹³

Datüm bude 22 maj 1576 (Takáts, v.d., 1915: 107)¹⁴

⁴ 5 numaralı mektup. 1556.

⁵ 8 numaralı mektup. 30 Aralık 1556. Ali Paşa'dan János Krusith'e. Macar Ulusal Müzesi Kütüphanesi Elyazmaları ve Arşivi.

⁶ 14 numaralı mektup. 26 Mayıs 1565. İskender Paşa'dan Arşidük Károly'a. Viyana Saray ve Devlet Arşivi, Hungarica.

⁷ 17 numaralı mektup. 20 Ekim 1565. Arslan Paşa'dan Maximilien'e. Viyana Saray ve Devlet Arşivi.

⁸ 27 numaralı mektup. 3 Haziran 1567. Mustafa Paşa'dan János Trautson'a. Viyana Saray ve Devlet Arşivi.

⁹ 46 numaralı mektup. Haziran 1572. Sultan II. Selim'den Mustafa Paşa'ya. Gönderilen metnin o döneme ait çevirisi. Viyana Saray ve Devlet Arşivi.

¹⁰ 74 numaralı mektup. 30 Haziran 1575. Mustafa Paşa'dan Kristóf Báthory'ye. Macar Ulusal Müzesi Kütüphanesi Elyazmaları ve Arşivi. 37. Hungarica, 273, 319, I.

¹¹ 81 numaralı mektup. 1576. Mustafa Paşa'dan Maximilien'e. Viyana Saray ve Devlet Arşivi.

¹² 86 numaralı mektup. 3 Nisan 1576. Mustafa Paşa'dan Maximilien'e. Viyana Saray ve Devlet Arşivi

¹³ 93 numaralı mektup. 23 Nisan 1576. Mustafa Paşa'dan Maximilien'e. Viyana Saray ve Devlet Arşivi

¹⁴ 100 numaralı mektup. 22 Mayıs 1576. Mustafa Paşa'dan János Trautson'a. Viyana Saray ve Devlet Arşivi

Date budæ 21 die Julj 1576¹⁵

Datum Budæ. 13. die Augustj. Anno 1578 (Takáts, v.d., 1915: 156)¹⁶...

Mektupların tamamı 16. yüzyıl Macarcası ile yazıldığından sesler de günümüz Macarcasından farklı şekilde gösterilmiştir. Ancak bir sesin mektupların tümünde aynı harflerle imgelendiği de görülür. Yani harfler neredeyse her mektuba göre farklılık göstermekte ve bir sesin birden fazla imgesi bulunmaktadır. Bu nedenle biz çalışmamızda belirtilmek istenen sesin imgelendiği harflerin ancak belli başlılarını göstereceğiz.

Mektuplarda:	Günümüz Macarcasında:
1- ew	ő, ü, e
Istennewnk	Istenünk
Dewbrewcen	Debrecen
ewk	ök
jew	jön
fewld	föld
tewlewnk	tölünk
ewkoth	öket
2- eo/eö	ő, e, ö
gondvyseleöye	gondviselöje
feolsegeos	felséges
yweon	jöjjön
teoreok	török
feol	fel/föl
3- ch	dzs, cs
chak	csak
zanchak	szandzsák
chazar	császár
janchar	janicsár
4- cy	cs
cyazar	császár

¹⁵ 107 numaralı mektup. 21 Temmuz 1576. Mustafa Paşa'dan Arşidük Károly'a. Viyana Saray ve Devlet Arşivi.

¹⁶ 148 numaralı mektup. 13 Ağustos 1578. Mustafa Paşa'dan Arşidük Ernest'e. Ulusal Arşiv, Missilis'den.

5- chy	cs
chyaszar	császár
6- cz/czy	cs
czyak	csak
czaszar	császár
czudalkodik	csodálkoz(d)ik
janczyar	janicsár
7- n/ny	d
penyih	pedig
penig	pedig
8- e	ö, i, e
jewek	jövök
terek	török
heyaban	hiába
Isten	Isten
9- t	tt
tet	tett
chelekedet	cselekedett
10- tt	t
kett	két
feier varatt	Fehérvár
magiartt	magyart
vrakatt	urakat
11- y	i, j
my	mi
zalnoky	szolnoki
fya	fia
ys	is
yot	jót
haydw	hajdú
myatt	miatt

mynd	mind
waydaya	vajdája
12- z	sz, z
azon	azon
azony	asszony
zolnok	Szolnok
zent	szent
walazth	választ
zolgaya	szolgája
byzon	bizony
13- w/ŵ	u, v, o, ü, ö
Mahmwth	Mahmut
mwl̄t	múlt
twdakozol	tudakozol
hatwan	Hatvan
wyz	víz
walazt	választ
walamy	valami
walo	való
woth	ott
wramthwl	uramtól
ŵ maga	őmaga
kŵldottw̄nk	küldöttünk
hyr̄w̄nk	hírünk
t̄wl̄w̄nk	tölünk
kertw̄nk	kertünk
eggiw̄th	együtt
14- th	t
wolth	volt
leweleth	levelet
15- u	ü, u, v, o, ö
tugya	tudja
Buda	Buda

gond uiseloye	gondviselöje
leuelet	levelet
fogua	fogva
birotul	bírótól
16- g	d
twggiam	tudnám/tudjam
agiak	adják/adjak
17- j	i
Jmre	Imre
Jsten	Isten
jllien	ilyen
jras	írás
18- gi	j, gy
twggiam	tudjam
kegielmes	kegyelmes
vgian	ugyan
hogi	hogy
auagi	avagy
vagi	vagy
19-gh	g
elegh	elég
20- v	u, v
vgian	ugyan
vram	uram
vala	vala
volna	volna
21- ni	ny
biszonion	bizonyos
22- i	j, i
aligh	alig

bantia	bántja
semit	semmit
io	jó

Mektuplardaki en dikkat çekici özellik yukarıdaki bazı örneklerde de gördüğümüz gibi bir ismin farklı yazılışlarla çok çeşitli şekillerde kaşımıza çıkmasıdır. Öyle ki kimi zaman tek bir mektupta bir kelimenin 2 değişik halde yazıldığını görmekteyiz. Ör: Günümüz Macarcasındaki "császár": *chazar, cyazar, chyaszar, czaszar* şekillerinde karşımıza çıkar.

Yazışmalarda noktalama işaretlerinin az yahut farklı yorumlara neden olabilecek şekilde kullanıldığı görülmektedir. Özellikle nokta kullanılmaması ve virgül ile noktalı virgül kullanımının sıklığı ana cümle ile yan cümleciklerin ayrımını zorlaştırmaktadır. Bazı mektuplarda noktanın kullanılmadığı yahut bir-iki sefer kullanıldığı olmuştur. Ana cümleyle birleşmenin sağlandığı yan cümlecikler, ana cümle yapısına uygun olarak ve bazı durumlarda bağlaç kullanılmadan ard arda sıralanmış; bu yan cümlecikler 4-5 satır ya da paragrafın bitiminde ana cümleye bağlanmıştır. Noktalama ve bağlaç kullanımı farklılığından ve eksikliğinden, ayrıca paragraflarca süren uzun açıklamalardan dolayı bir cümlenin ana cümleye bağlı yan cümle mi yoksa başlı başına bir cümle mi olduğu çoğu yerde anlaşılammakta, tüm bunlar metnin anlam bütünlüğünden çıkarılmaktadır. Metinlerin bir kısmı bu nedenle birbirinin içine geçmiş gibi karışıktır. Anlamsal bütünlük takip edilmediği ya da gözden kaçırılan bir ayrıntı olması halinde metnin geneli değişecek şekilde bir akış hakimdir. Ancak yazışmaların bazı bölümlerinde, iki farklı yorumun yapılabileceği ve bunun dilbilgisi bakımından bir hata oluşturmayacağı cümleler de bulunmaktadır. Bu gibi cümleleri metnin akışından anlamamız mümkündür. Anlayamadığımız durumlarda ise mektupları yazan kişilerin konuyla ilgili önceki yazışmalarına bakılmasında fayda vardır.

Niteleme cümlelerinin aşırılığı ve satırlarca birbirinin ardı sıra devam etmesi, ana cümle-yan cümle ilişkisinin tam olarak belirlenememesi, uzun ve kısa seslerin aksanlarla gösterilmemesi, ses değişimleri, zaman kullanımlarındaki farklılıklar, yer-yön belirteçlerindeki değişiklikler ve noktalama işaretlerinin cümleleri birbirinden ayırmada yetersiz kalması nedeniyle metnin anlaşılması uzun zaman almaktadır. Bu nedenle öncelikle incelenecek mektubunun okunması, ardından cümlelerin anlam bütünlüğünü koruyacak şekilde parçalara ayrılması büyük kolaylık sağlayacaktır.

Mektuplarda Macarcada bulunma durum eki olan –ban/-ben, yönelme eki olan –ba/-be yerine kullanılmıştır. Ayrıca geçmiş zamanın bazı yerlerde eski Macarcada geçmiş zamanı belirtmek için kullanılan *vala* ile yapıldığı

görülmektedir. Ancak mektupların genelinde günümüz Macarcasına uygun bir geçmiş zaman kullanımı vardır.

Mektuplarda:	Günümüz Macarcasında:
menttem vala	men-t-em (Takáts, v.d., 1915: 3) ¹⁷

Mektuplarda, Türkçede yer alan çok sayıda kişi, unvan ve yer adı da 16. yüzyıl Macarcasına uygun seslerle geçmektedir. Bunları şu şekilde gösterebiliriz:

Mektuplarda:	Türkçe karşılığı:
Mahmwth/Mamhwt/Mahmut	Mahmut/Mahmud
Towgon/Toygwn	Tuygun/Toygun (Paşa)
Hazon/ Haszan/ Hazan	Hasan
passa/pasa/basa/bassa	paşa
begh/ beg/bek	bey
Ibraliom/Ibraym/Ibrahym/Ibrahim	İbrahim
zancziak/szanciag	sancak
chyawz/chaws/czausz/czaus(s)/cziauwuz/	
cyäüs/ciaus/chiauz/chyaus	çavuş
Memhet(h)/Mehemmet(h)	Mehmet/Mehmed
Zynan	Sinan
Nyaz	Niyaz
Hoghssa/Hocya/Hocia	Hoca
bellerbek/bellerbeek/beglerbeg	beylerbeyi
Bwlyth	Bulut
Payazyth	Beyazıt/Beyazıd
janchar/janczyar	yeniçeri
Aly/Ali	Ali
Kaszom	Kâsım
Szwleyman/Zwleyman/Swlyman/Szüleman	Süleyman
Wely/Veli	Veli
Hwzayn/Hwzain/Hüszayn	Hüseyin
aga/agha	ağa
Raslan/Roslan/Oroszlan/Orozlan	Arslan
Akacywus	Akçavuş
Hydayth	Hidayet

¹⁷ 3 numaralı mektup. 12 Mart 1555. İbrahim Bey'den Bálint Magyar'a. Ágoston Szalay tarafından Négyszáz magyar levél a XVI. századból (16. Yüzyıldan Kalan 400 Macarca Mektup) adıyla yayımlandı, 150, I.

Jahya Jazichi	Yahya Yazıcı
jzpahy/zpahi/izpahi/jzpahi	sipahi
Jszkop	Üsküp
anadol	Anadolu
karaman	Karaman
van	Van
karahemyd	Karahamid
erzrwm	Erzurum
Zelim/Zelym/Szelym/Szeljm	Selim
szwltan/zwltan/szultan	sultan
Aly Port(h)wk	Ali Portuk
Korkwdch	Korkut/Korkud
Hamsza/Hamza	Hamza
Ozman	Osman
Czeleby	Çelebi
Müstafa/Muztaffa/Mwztafa/Muztafa	Mustafa
Emen	Emin
Ahmat/Amhat	Ahmet/Ahmed
Isza/Isze	İsa
Halwl	Halil
Saban	Şaban
Bozna	Bosna
Murath	Murat
Hacy	Hacı
Ferhat	Ferhat
Szeydy Ali	Seydi Ali
Emir	Emir
Delj Memy	Deli Memi
Klyz	Kilis
Kazanfer	Gazanfer
Malkus/Markucj/Malkuci/Malkucy	Malkoç
kyhaia	kahya
Veyz	Üveyis/Veyis

KAYNAKÇA

- ÇOBAN, Erdal. (1997). “Macaristan’da Protestanlığın Gelişmesi ve Osmanlı Hâkimiyeti”. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. 7, 99-112
- TAKÁTS, Sándor. (1970). *Macaristan Türk Âleminden Çizgiler*. (Çev. Sadrettin Karatay). İstanbul: MEB.
- TAKÁTS, Sándor – ECKHART, Ferenc - SZEKFŰ Gyula. (1915). *A Budai Basák Magyar Nyelvű Levelezése*. Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia.